

משכן, מקדש ראשון, ומקדש שני

מים ראשונים: אוהל מועד שבנו משה ובצלאל והפך למשכן שילה בראשית שנות ההתנחלות בארץ, שרד עפ"י חז"ל ל 369 שנים (גמרא זבחים ק"ח), מקדש ראשון עמד על מכונו 410 שנים ומקדש שני 420 (גמרא יומא ט ע"א, ויקרא רבה כא ט).¹ בתווק, הוצצות ארבעים או חמישים שנה מחורבן שילה עד מקדש שלמה (שנות נב וגבעון, ראו דברינו [משכן שילה](#) בפרשה זו), וכמובן שבעים השנים בין חורבן בית ראשון וייסוד היכל ה' בתחילת ימי שיבת ציון. אבל בתמונה רחבה וכוללת, למעלה מאלף שנים עמד משכן או מקדש בישראל (וקרוב לאלפיים שנה בהם אין מקדש מרכזי לעם ישראל. מה מחבר ומה מפריד בין 'מקדשים' אלה?

מדרש הגדול שמות כה ג - התרומה בפרשתנו מסמלת את השלושה

"וזאת התרומה". מלמד שהראה הקב"ה למשה שעתידי אחר להתנדב כמותו. ואיזה? זה דויד דכתיב: "וישמחו העם על התנדבים" (דברי הימים א כט ט). ולמה נאמר: "תרומה", "התרומה", "תרומתי" בענין אחד?² אלא אחת למשכן ואחת למקדש ראשון ואחת למקדש שני.³

מסכת יומא דף נא עמוד ב – מה הבדיל בין הקודש וקודש הקדשים

משנה. היה מהלך בהיכל עד שמגיע לבין שתי הפרוכות המבדילות בין הקדש ובין קדש הקדשים, וביניהן אמה. רבי יוסי אומר: לא היתה שם אלא פרוכת אחת בלבד, שנאמר: "והבדילה הפרוכת לכם בין הקדש ובין קדש הקדשים".

גמרא. שפיר קאמר להו רבי יוסי לרבנן!⁴ - ורבנן אמרי לך: הני מילי - במשכן, אבל במקדש שני, כיון דלא הואי אמה טרקסין, ובמקדש ראשון הוא דהואי, ואיסתתפקא להו לרבנן בקדושתיה אי כלפנים אי כלחוץ, ועבוד שתי פרוכות.⁵

מסכת ערכין דף י עמוד ב - כלים שעשו משה ובצלאל ושרדו עד בית שני

תנו רבנן: אבוב היה במקדש, חלק היה, דק היה, של קנה היה, ומימות משה היה. צוה המלך וציפוהו זהב ולא היה קולו ערב, נטלו את צפוי והיה קולו ערב כמות שהיה. צלצול היה במקדש, של נחושת היה, והיה קולו ערב, ונפגם. ושלחו חכמים והביאו אומנין מאלכסנדריא של מצרים ותקנוהו, ולא היה קולו ערב. נטלו את תיקונו והיה קולו ערב כמות שהיה. מכתשת היתה במקדש, של נחושת היתה, ומימות משה היתה, והיתה מפטמת את הבשמים. נתפגמה והביאו אומנין מאלכסנדריא של מצרים ותיקנוהו, ולא היתה מפטמת כמו שהיתה. נטלו את תיקונה והיתה מפטמת כמו שהיתה. אלו שני כלים נשתיירו ממקדש ראשון, ונתפגמו ולא היה להם ארוכה.⁶

¹ שני המקדשים לא השלימו שנותיהם בלי חילול והפסקת העבודה לזמנים לא קצרים, בין ע"י גויים ובין ע"י בני ישראל ויהודה.

² שלוש פעמים בציווי על המשכן בפרשתנו שהוא עניין אחד!

³ ראו שמות רבה נא ד פרשת פקודי: "אלה פקודי המשכן, משכן העדות - מהו "משכן" שתי פעמים? א"ר שמואל בר מרתא: שנתמשכן שתי פעמים על ידיהם. זהו שאנשי כנסת הגדולה אומרים: חבול חבלנו לך ולא שמרנו את המצות ואת החוקים ואת המשפטים (נחמיה א ז)". כך בפרשת פקודי בדגש על המשמעות של "משכון" המסתתרת במילה "משכן" (וגם "פקודי" משתתף כאן ברקע. השורש פק"ד מזכיר פקידת עוון: "וביום פקדי ופקדתי", משכון נקרא גם "פקדון"). אבל כאן, בפרשת תרומה הגישה היא חיובית. השורש השולט כאן הוא ר"ם לצד נד"ב. תרומה והתנדבות. ולזה ראוי לצרף אירועים לאורך ההיסטוריה כמו ההתנדבות לחזק את בדק הבית בימי יואש המלך - הפטרת פרשת שקלים. ראו דברינו [הפטרות שקלים - בדק הבית](#).

⁴ יפה ענה ר' יוסי לחכמים! הפסוק מעיד שלא הייתה אלא פרוכת אחת בין הקודש וקדש הקדשים.

⁵ היו מספר הבדלים גדולים בין שלושת המשכנים/מקדשים. השניים הבולטים הם בחיצוניות היינו במבנה (בממדים); ובפנימיות, באותם חמישה דברים שהיו במשכן ובבית ראשון ולא היו בבית שני: "ארון וכפורת וכרובים, אש, ושכינה, ורוח הקודש" (מסכת יומא כא ע"ב). ראו גם בגמרא יומא כא ע"ב ההבדל באש המזבח שהייתה בבית ראשון (ובמשכן) "רבוצה כאר"י ואילו בבית שני "רבוצה ככלב!". בית ראשון ממשך את המשכן ומשדרג את משכן שילה שנחרב ועיקר ההבדלים הם בינו ובין בית שני. ומכילם בקשנו להתמקד במקור זה הדן במה שהפריד בין הקודש ובין קודש הקדשים, בין ההיכל לדביר. ראשית, משום שמקור זה מתייחס במפורש לשלושת המקדשים; ושנית, משום שכאן בית שני חוזר למחיצה הרכה שהבדילה בין הקודש לקודש הקדשים במשכן שעשה משה: פרוכת ולא מבנה פיסי ("אמה טרקסין - כותל ברוחב אמה, ראו רש"י שם).

⁶ למרות שהגמרא מסכמת במשפט: "אלו שני כלים נשתיירו ממקדש ראשון", הפרשנים מרחיבים לשלושה (גם הצלצל) או ארבעה (גם החליל אם לא נאמר שהוא האבוב). כלים אלה שנעשו ע"י משה (ובצלאל) עבור המשכן, שרדו עפ"י מסורת זו עד ימי בית שני והרי הם מחברים את כל שלושת המקדשים/משכנים. לא הכלים 'הכבדים' כארון, מנורה, שולחן וכו' (ראו הערה קודמת), אלא דווקא כלים 'עדינים' המכניסים אל עבודת המקדש את המנגינה ואת הבשמים - את הקול ואת הריח (שאין בהם מעילה). המעוניינים לחקור עוד בנושא יפנו לפרשנים על הגמרא בערכין, לתוספתא ערכין פרק ב הלכה ג ולירושלמי סוכה פרק ה הלכה ו אשר מביא תוספתא זו בהקשר לחגיגות שמחת בית השואבה, ולמפרשי הירושלמי שם.

ילקוט שמעוני פרשת תרומה רמז שסג – ירידה הדרגתית

"וזאת התרומה וגו' - מלמד שהראה הקב"ה למשה שלוש תרומות: אחד של משכן ואחד של מקדש ראשון ואחד של מקדש שני, שנאמר: "זהב וכסף ונחושת". "זהב" - כנגד משכן שעשה משה שהיה חביב על הקב"ה כזהב. "וכסף" - זה מקדש ראשון שבנאו שלמה דכתיב בו: "אין כסף נחשב בימי שלמה למאומה". "נחושת" - זה מקדש שני שחסר ה' דברים: ארון כפורת וכרובים אש ורוח הקדש.⁷

מדרש אגדה (בובר) שמות לח כא – בנייני אדם כנגד בניין שמים

"אלה פקודי המשכן משכן העדות". ולמה אמר משכן שני פעמים? לפי שנתנבא משה רבינו ע"ה שיחרב בית ראשון ובית שני. ואמר אחריו "העדות", להורות על בית שלישי שלא יחרב ולא ינתץ לעולם, לפי שהוא בנין מלך מלכי המלכים הקב"ה. מה הוא קיים, אף בניינו קיים. אבל בית ראשון ובית שני שהוא בניין אדם, ולפי שהאדם אינו קיים, אף בניינו אינו קיים.⁸

פירוש ספורנו הקדמה לתורה – כנגד אברהם יצחק ויעקב

ובכן היו עניני ישראל מאז יצאו ממצרים עד בנין בית ראשון, אשר בזמן זה בנו ד' מזבחות והם משכן במדבר. ושילה ונוב וגבעון. כמו עניני אברהם מאז שיצא מאור כשדים אל ארץ כנען ששם בנה ד' מזבחות. ועניני בית ראשון היו כעניני יצחק אשר בנה מזבח אחד בלבד. ועניני בית שני וגלותנו והגאולה העתידה, אשר בזה הזמן נבנה בית שני ויבנה העתיד במהרה בימינו, הם כעניני יעקב אבינו אשר בנה שני מזבחות וראה טוב באחריו? אחרי היאוש ובזה סיים את ספרו הראשון.¹⁰

בראשית רבתי בראשית א יד-יט – המאור הגדול, המאור הקטן והכוכבים

"ויאמר אלהים יהי מאורת ברקיע השמים". רבן פתרין קרייא בבנין בית המקדש ... "והיו למאורות" - יהיו שני הבתים האלה לאור נוגה בישראל, כענין שנאמר: "והלכו גוים לאורך" (ישעיה ס ג). "ויעש אלהים את שני המאורות הגדולים" - אלו מקדש ראשון ושני שהיו גדולים מהמשכן. את המאור הגדול - זה מקדש ראשון שהיה בו ממשלה לישראל, ולמה קורא אותו גדול שהיה בו ארון וכפורת וכרוב ואש ורוח הקדש. "ואת המאור הקטן" - זה מקדש שני שהיה חסר מן אלו ה' דברים. "לממשלת הלילה" - שבנאו מלך פרס והוא היה מושל באותו זמן עד מלכות יון החזיקה ממשלה במקדש שני.¹¹ "ואת הכוכבים" - אלו בתי כנסיות ובתי מדרשות שהיו בירושלים

⁷ חזרנו אל שלוש התרומות שנזכרות בפרשה, אך הפעם במגמה ברורה של ירידה בקודש. המשכן שעשה משה הוא "זהב", מקדש ראשון שבנה שלמה הוא "כסף" ומקדש שני הוא "נחושת". הפסוק שמובא למקדש שלמה שהוא "כסף" קצת תמוה. הפסוק אומר שהכסף "לא נחשב" בימי שלמה. המקרא גם מעיד שהיה במקדש שלמה זהב לרוב. ראו מלכים א ו כא-כב: "וַיִּצַף שְׁלֹמֹה אֶת הַבַּיִת מִפְּנִימָה זָהָב סָגוּר וַיַּעֲבֹר בְּרִתּוֹקוֹת זָהָב לִפְנֵי הַדְּבִיר וַיִּצַּפְהוּ זָהָב: וְאֵת כָּל הַבַּיִת צִפָּה זָהָב עַד תֵּם כָּל הַבַּיִת וְכָל הַמִּזְבֵּחַ אֲשֶׁר לְדַבֵּיר צִפָּה זָהָב". ויש עוד בהמשך הפרק. אולי הכוונה היא לעושר המוגזם של מלכות שלמה שבא לידי ביטוי בהגזמה גם בבית המקדש. כאשר הכסף לא נחשב, הדבר מבשר התדרדרות.

⁸ חזרנו למוטיב המשכן שמתמשך מראש על חורבן בית ראשון ושני וכאילו מבשר את גורלם הצפוי. אבל מה הלאה? למה ניתן לצפות כעת? התשובה לכאורה פשוטה: לבניין בית שלישי. ה"עדות" האמתית תהיה רק במקדש השלישי שייבנה ע"י הקב"ה. בנייני מקדש ומשכנות מעשה ידי אדם – לא צלחו. המשכן שבני ישראל מצטווים עליו בפרשתנו משמש הן כפרה וריצוי לאחר חטא העגל (במדרשים רבים) והן כמשכון ופיקדון לחטאים שיבואו - כתרופה מקדימה למכה. כִּפְרָה כפולה לאורך היסטוריה ארוכה: כנגד בית המקדש הראשון וכנגד בית המקדש השני. אבל מה יבוא כעת? איזה משכן יבוא במקום השלושה שחרבו? מה המקבילה ל"משכן העדות" של המדבר שריצה על חטא העגל? מה נחמה יש לנו בין בית שני ובית שלישי עד שזה יבוא? מה עם הדור שהדרשן עומד מולו ודורש על משכן ומשכון, מְשֻׁכְּנֹת וּמְשֻׁכְּנֹת, מה המסר אליו? האם שום בניין שיקים האדם שוב לא יצלח עד בוא המשיח? (ראו הניסוח לשקם את [בית המקדש בימי יוליאנוס הכופר](#)). נראה שהפתרון הוא במילה "עדות" שכידוע משמשת כינוי לתורה.

⁹ באחרית ימיו.

¹⁰ כך מסכם ספורנו את הקדמתו לספר בראשית (מתוך הקדמתו לתורה). ספר בראשית ומעשי האבות חוזים הכל. אבל נראה שחסר לספורנו "אב" רביעי שיהיה כנגד הבית שלעתידי לבוא. באופן די מאולץ הוא כורך את יעקב הן עם בית שני שכידוע נחרב על שנאת חינום (שנאת אחי יוסף?) והן את הבית לעתיד לבוא. אילוף זה נובע מהרצון לסכם את ספר בראשית הוא ספר האבות עם המשכן ובתי המקדש. אבל אם יסכים ספורנו, נראה לנו לשכלל את פירושו ע"י הוספת ספר שמות לעניין. ספר שמות הוא המשך ישיר לספר בראשית כפי שעולה מקריאת הפסוקים בסוף זה ובתחילת זה (ראו למשל החזרה על "ואלה שמות בני ישראל הבאים מצרימה", בראשית מו ח, שמות א א). אפשר אם כן להתגבר על האילוף של שלושת האבות, ולהוסיף "אב" רביעי הוא משה שבנה את המשכן הראשון שהגם שהיה זמני, הוא השורש והיסוד של כולם. אולי דווקא בשל פשטותו וארעיותו ובשל שמו השני "אוהל מועד", בו מושמת העדות בארון ובו הקב"ה נועד עם משה. אבל ספורנו כורך את חורבן בית שני ואת בניין בית "העתיד" עם דמותו של יעקב אבי האומה וסיבותיו עמו. אפשר שיש כאן רמז לאמירה המיוחסת לרב קוק שבית שני חרב בשל שנאת חינום ובית שלישי ייבנה ע"י אהבת חינום. ואולי נמצא פתרון בפירוש נוסף של ספורנו עצמו שנראה עוד להלן.

¹¹ בית שני נבנה ברשות האומות והיה נתון כל העת לחסדם (רד"ק חגי פרק א פסוק א)

חוץ מהמקדש.¹² ולמה נמשלו בכוכבים? לפי שהם עוסקים בתורה ומצדיקים הרבים שכן כתוב: "ומצדיקי הרבים ככוכבים" (דניאל יב ג).¹³

פירוש עקידת יצחק¹⁴ שער נ פרשת תרומה – הכל זמני ומעין דוגמא

... הנה שעלה בידנו מכל זה, שהבית הגדול והקדוש שהיתה הכוונה בו להיותו מכון שבתו בינותינו, עדיין לא בא לכלל יישוב. אלא היתה התחלתה ממעשה המשכן ונמשכה השלמתה עד סוף ימי כל הגליות. והבית אשר בנה שלמה לא היתה כדאי להיותה דירת קבע ... ואין צריך לומר שלא נשלמה במה שתקנו בה עולי הגולה וכל שכן במה שעשה הורודוס עבד בית חשמונאי אשר מלא ידיו מדם נקיים והחכמים שבישראל (בבא בתרא ד' א). אלא כל ענייני הבית הזה אשר בידם מתחילה ועד סוף, היה כעין דוגמא ודמיון להעיר את לבבם ולהודיעם במה יכשלו, כדי שיקבלו הזירוז והאזהרה לכל מה שיצטרך להם בסוף ... וכאילו כל הזמן הארוך הזה לא היה עניינו אצלנו רק כאירוסין נמשכים אשר נתעוררו בהם כמה בלבולים, עד אשר באו¹⁵ לכלל האישות השלם אשר לא יבוא עוד עליו ערעור לעולם. אשר בזה יסתם פיהם של מערערים עלינו ועל חורבן ארצנו ושמות היכלנו. כי על דרך האמת,¹⁶ לא נבנה ולא נתקיים דבר מכל דבריו הטובים עמנו. וכל הנביאים לא נתנבאו אלא לימות המשיח אשר משם תתחיל הדירה הקבועה ולא תיפסק לעולם.¹⁷

ספורנו שמות לח כד – המשכן בא לסמל מראש את הפשטות

"כל הזהב" (שמות לח כד).¹⁸ העיד על קצבת הזהב והכסף והנחושת שנכנסה במלאכת המשכן שהיה דבר מועט מאד בערך אל העושר שהיה בבית ראשון, כמבואר בספר מלכים (מלכים א' ו כ-לה, ז מח-ג).¹⁹ ויותר ממנו העושר שהיה בבנין הורדוס.²⁰ ועם כל זה, יותר התמיד מראה כבוד ה' במשכן של משה ממה שהתמיד במקדש ראשון, ולא נראה כלל במקדש שני. ובזה הורה שלא קצבת העושר וגודל הבנין יהיו סיבה להשרות השכינה בישראל, אבל רוצה ה' את יריאיו ומעשיהם לשכנו בתוכם.²¹

שבת שלום מחלקי המים

¹² מכאן מקור לכך שעוד בימי (סוף) בית שני פעלו בתי כנסת ובתי מדרש בירושלים גופא, ולא רק במקומות רחוקים. ראו דברינו [שמחת בית השואבה](#) בסוכות שם הבאנו מקורות נוספים.

¹³ כאן לא נזכר המשכן, אבל מהעבר השני מנצנצים הכוכבים. מקדש שלמה אשר מחליף את המשכן הוא המאור הגדול, בית שני הוא המאור הקטן (ראו הרגשות המעורבים בעת ייסוד בית שני, עזרא ג יב: "ורבים מהלִּהְנִים וְהַלְוִים וְרַאשֵׁי הָאֲבוֹת הַזְּקֵנִים אֲשֶׁר רָאוּ אֶת הַבַּיִת הָרִאשׁוֹן בְּיָסְדוֹ זֶה הַבַּיִת בְּעֵינֵיהֶם בְּכִים בְּקוֹל גְּדוֹל וְרַבִּים בְּתְרוּעָה בְּשִׂמְחָה לְהָרִים קוֹל"), אבל את שניהם כבר אין לנו. ולא נותרו לנו אלא הכוכבים הפזורים במרחבי כיפת השמים ומנצנצים ברקיע – הם בתי כנסיות ומדרשות בהם נשמעים קולות תורה, תפילה וכינוסי הקהל: קולות תינוקות של בית רבן, בעלי תריסין, לומדי הדף היומי, פרשת השבוע ומדרשים, פייטנים ובעלי קריאה. כוכבים אלה כבר היו רמוזים במשכן שעשה משה. ראו שמות רבה לה ו: "אמר רבי חייא בר אבא: מלמד שהיו קרסי זהב נראין במשכן ככוכבים הנראים ברקיע".

¹⁴ רבי יצחק ב"ר משה עראמה, ספרד-פורטוגל-איטליה, מאה 15, ממגורשי ספרד.

¹⁵ יבואו

¹⁶ דרך הסוד? כשיטת רמב"ן?

¹⁷ במר לבו ולנוכח המצב הקשה של עם ישראל בגלות המתמשכת והצרות שרבי יצחק עראמה חווה על בשרו, הוא מביט לאחור אל ימי בית ראשון ושני ולא מוצא בהם נחמה. נחמה פורתא היחידה היא מעשה המשכן שעשה משה, המתואר בפרשות השבוע שלפנינו, שהוא הבסיס והשורש, אבל העץ הקבוע לא צמח ממנו. שני בתי המקדש היו מראש זמניים, והכל שואף לאידיאל של ימות המשיח. מלכתחילה, לא היה מקדש שלמה חלופה אמיתית למשכן, קל וחומר בית שני [ובנין הורדוס](#). וכגודל הכאב והייאוש במצב הנוכחי, כן האידיאליזציה של "ימות המשיח" שרק שם "תתחיל הדירה הקבועה" ששוב "לא תיפסק לעולם". ראייה דו-קוטבית ופטיליסטית זו מסבירה היטב עד כמה קשה היה לחלקים גדולים בעם ישראל להיענות לקריאתם של "מבשרי ציון" בעת החדשה שקראו: "קומו ונעלה ציון".

¹⁸ "כֹּל הַזֶּהָב לְעֵשׂוֹי לְמִלְאָכָה בְּכֹל מְלָאכַת הַקֹּדֶשׁ וְיִהְיֶה זֶהָב הַתְּנוּפָה תִּשְׁעֵי וָעֶשְׂרִים כֶּכָּר וְשִׁבְעֵי מֵאוֹת וְשָׁלֹשִׁים שֶׁקֶל בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ".

¹⁹ פסוקים מפרק ו כבר הבאנו לעיל הערה 7. פסוקים מפרק ז: "וַיַּעַשׂ שְׁלֹמֹה אֶת כָּל הַכְּלִים אֲשֶׁר בַּיִת ה' אֶת מִזְבַּח הַזֶּהָב וְאֶת הַשְּׁלֶחָן אֲשֶׁר עָלָיו לֶחֶם הַפָּנִים זֶהָב: וְאֶת הַמְּנֹרֹת חֶמֶשׁ מִמִּין וְחֶמֶשׁ מִשְׁמָאוֹל לַפְּנֵי הַדְּבַיִר זֶהָב סָגוֹר וְהַפָּרַח וְהַנִּגְלָת וְהַמְּלָקְחִים זֶהָב: וְהַסְּפֹת וְהַמְּזֹמְרוֹת וְהַמְּזָרְקוֹת וְהַכְּפֹת וְהַמְּחַתּוֹת זֶהָב סָגוֹר וְכו'".

²⁰ ראו דברינו [בנין הורדוס](#) בפרשה זו. ראו שם שהורדוס רצה אפילו לצפות את הקירות החיצוניים של בית המקדש בזהב עד שבאו חכמים ואמרו לו שהצבע הכחול של האבנים המזכיר את הים – יפה יותר.

²¹ יראת ה' ומעשים טובים הם המשכן האמתי. הם שמקיימים את "אשר איזעך לך שמה", את "ונועדתי לך" ואת "ושכנתי בתוכם". ובזכותם יתקיים "ושכנתי בתוכם" מחודש לעתיד לבוא. האם ספורנו עונה כאן לעקידת יצחק? האם הוא עונה לעצמו בהקדמתו לתורה לעיל (ראו הערה 10)? האם הוא מסייע לילקוט שמעוני לעיל (הערה 7)? התשובה: לכולם.